

РЕСПУБЛИКА МАҲАЛЛАЛАРИДА ХАВФСИЗ МУҲИТНИ ЯРАТИШДА ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ТОМОНИДАН АМАЛГА ОШИРИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аманов Абдоржон Абдуллаевич

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги
Малака ошириш институти профессори
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19892440>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 27-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 29-aprel 2026 yil

KEY WORDS

республика, маҳалла, хавфсиз муҳит, ички ишлар органлари, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, фаолият.

ABSTRACT

Мақолада республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратишда ички ишлар органлари томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятининг хусусиятлари таҳлили қилиниб, мазкур фаолиятни янада самарали ташкил этишга оид таклифлар ҳамда тавсиялар билдирилган.

Жамият ижтимоий ҳаётида ҳар бир субъектнинг ҳуқуқ ҳамда мажбуриятларини тўғри белгилаб олиш, улар фаолиятини самарали ташкил этишга, тўғри ва тизимли бошқаришга хизмат қилади, жумладан, республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратишда ички ишлар органлари томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятини ҳам. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»¹ги Қонунига биноан, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи органлар ҳамда муассасалар тизими, уларнинг ваколатлари баён этилган бўлиб, ушбу фаолиятни амалга оширувчи органлардан бири - Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органларидир.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси - ҳуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий, махсус, яқка тартибдаги ва виктимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизимидир. Унинг асосий вазифалари шахснинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, қонунийликни мустаҳкамлаш, шунингдек коррупцияга нисбатан муросасиз муносабатни шакллантириш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, ўрганиш, бартараф этиш чора-тадбирларини

¹ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

кўриш, ҳуқуқбузарликдан жабрланувчиларни, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган, шу жумладан илгари судланган ва озодликдан маҳрум этиш жойларидан озод қилинган шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш, жисмоний шахсларнинг ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтириш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи органлар ҳамда муассасалар фаолиятининг ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш ва уларнинг фаолиятини мувофиқлаштиришдан ² иборатдир.

Хусусан, бугунги кунда республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратишда ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш борган сари профилактик хусусият касб этиб бораётгани³, ички ишлар органлари томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятининг жамиятдаги ўрни ва аҳамияти янада ошишига асос бўлиб хизмат қилмоқда. Хусусан, аҳоли турар жойларида кўп қиррали ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти, хусусан, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси амалиёти айнан профилактика инспекторларининг фаолиятдан бошланади⁴ ва улар ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишга оид фаолиятини амалга оширувчи қўйи тизими ҳисобланади.

Таъкидлаш лозимуи, ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг афзалликлари: *биринчидан*, салбий ҳодисаларнинг илдизи ва манбалари, сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаш ҳамда бартараф этишга қаратилгани; *иккинчидан*, қонун билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатларга катта зарар етказиши мумкин бўлган воқеа-ҳодисалар занжирига дастлабки таъсирни кўрсатиши; *учинчидан*, криминоген омилларга улар эндигина пайдо бўлаётган ва ҳали мустаҳкам илдиз отмаган вақтда, камроқ куч ва харажат сарф этган ҳолда таъсир қилиш, бартараф этиш ва кучсизлантириш имконига эгалиги; *тўртинчидан*, ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш тизимида бошқа йўналишларга нисбатан инсонпарварлиги; *бешинчидан*, иқтисодий, сиёсий, маданий, маънавий, ҳуқуқий ва бошқа чора-тадбирларни комплекс қўллаш имконига эгалиги; *олтинчидан*, ошкоралик, кенг жамоатчиликнинг иштироки, омманинг фикрига таяниш принципларига асосланган ҳолда амалга оширилишида намоён бўлади⁵.

Ички ишлар органлари ўзларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятини аввало, Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»⁶ги Қонунига биноан, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси кўринишида амалга оширадилар. Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси – ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ва унда

² Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

³ Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: Монография. – Х., 2005. – С. 39.

⁴ Ермаков А.Г. Подготовка участковых уполномоченных полиции в вузе МВД России к профилактической работе с населением: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 2011. / [Эл. манба]. - ҚКҚ: Шпр://№№№.Ш88егса1сот/соп1еп1 (мур. вақти: 26.05.2022).

⁵ Зарипов З.С., Исмаилов И. Криминология: дарслик. - Т., 1996. – Б. 173.

⁶ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

иштирок этувчи органлар ҳамда муассасаларнинг ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф этиш бўйича фаолиятдир.

Қ.Р. Абдурасулова эса, умумижтимоий профилактика ҳуқуқбузар-ликларнинг сабаблари ва шарт-шароитларини аниқлаш, уларни бартараф этиш ёки нейтраллаштиришга, бошқа ғайриижтимоий қилмишларга қарши курашишга, фуқаролар ва мансабдор шахсларни қонунга ҳурмат руҳида тарбиялашга, ижтимоий ахлоқ қоидаларини бузувчиларни қайта тарбиялашга қаратилган ижтимоий-сиёсий, ташкилий, ҳуқуқий ва тарбиявий тадбирларни қамраб олади»⁷ деб таъкидлайди. Бизнинг назаримизда мазкур таъриф кенг ва мукамал берилган.

Қайд этиш лозимки, ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг мақсади бир вақтнинг ўзида бир гуруҳ шахс ёки кенг жамоатчиликка нисбатан ғайриижтимоий хулқ-атвор ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этилиши натижасида келиб чиқадиган ҳуқуқий оқибатлар, ҳуқуқбузарликларнинг сабаблари ва уларга имкон берган шарт-шароитлар, ҳуқуқбузарликларни содир этилиш усуллари ва шакллари, виктимологик омилларнинг ўрни ва аҳамиятини тушунтириш, қабул қилинган қонунларнинг мазмун-моҳиятини тарғибот қилиш ва огоҳликка чақиришдан иборатдир. Яна, шу билан бирга, бир вақтнинг ўзида бир қанча ижтимоий муносабатлар субъектларига профилактик таъсир кўрсатиш имкониятига эгаллиги ва вақтни тежаш имкониятининг мавжудлигини, кам куч ҳамда маблағ сарфланишини, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига комплекс ёндошилишини ички ишлар органлари томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг ўзига хос хусусиятлари ва афзалликлари сифатида қайд этишимиз мумкин.

Таъкидлаш лозимки, одатда, амалга ошириладиган ҳар бир чора-тадбир-ларнинг самарадорлиги ва муваффақияти бевосита уни ўтказиш асослари ва тартибининг аниқ ҳамда мукамал белгиланганлиги билан боғлиқ бўлганидек, ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикаси чора-тадбирлари ҳам худди шундай асос ва тартибга эга бўлмоғи мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»⁸ги Қонунига биноан, ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турларидан яна бири бу – *ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси*дир. Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси – ҳуқуқбузарликлар профи-лактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг айрим турдаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасига, бу турдаги ҳуқуқбузарлик-ларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишга, айрим тоифадаги шахсларни аниқлаш ва уларга профилактик таъсир кўрсатишга қаратилган махсус тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишга доир фаолиятдир.

Таъкидлаш лозимки, айрим турдаги ҳуқуқбузарликларнинг, шахслар тоифаларининг кўпайиши, жамоат тартиби ва жамоат хавфсизлигига, шахс, жамият ва

⁷ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х. Рустамбоев. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2008. – Б. 104 (305).

⁸ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>

давлат манфаатларига тажовуз қилувчи хатарлар ва таҳдид-ларнинг юзага келиши ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини амалга ошириш учун асос бўлади. Мазкур фаолиятни амалга оширишда эса, ички ишлар органлари муҳим аҳамият касб этади.

Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасининг ўзига хос жиҳат-ларидан бири шуки, у фақат ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи субъектлар ташаббуси ва раҳбарлиги остида, олдиндан ишлаб чиқилган ва ички буйруқ билан тасдиқланган махсус режалар асосида амалга ошириладиган махсус тадбирлардан иборатдир. Бошқача айтганда, ички ишлар органлари ҳуқуқбузарликлар профилактикаси хизматлари ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини илгари судланган шахслар, алкогольни суиистеъмол қилувчи ёки гиёҳвандлик воситаларини, психотроп моддаларни ва ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилувчи шахслар ҳамда вояга етмаганлар ўртасида доимий равишда самарали ташкил этиш ва амалга ошириш мақсадида махсус профилактик режалар ишлаб чиқиб, ушбу режалар асосида (масалан, илгари судланган ҳамда ички ишлар органлари маъмурий назоратида турган шахслар ўртасида - «Назорат»; гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилувчи шахслар ўртасида - «Қорадори»; диний экстремизм ва терроризм билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича - «Антитеррор» ва бошқа) амалга оширадilar.

Айтиш мумкинки, ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси кўпинча криминоген вазият оғир бўлган ҳудудларга ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларга йўналтирилиши, шунингдек алоҳида кўрсатма ва топшириқлар асосида амалга оширилиши билан профилактиканинг бошқа турларидан ажралиб туради. Яъни, ички ишлар органлари криминоген вазият таҳлили натижаларига асосан, маъмурий ҳудудда ёки у ерда жойлашган алоҳида объектда айрим турдаги ҳуқуқбузарликларнинг, уларни содир этувчи шахслар тоифаларининг кўпайиши, шунингдек, жамоат тартиби ва жамоат хавфсизлигига, шахс, жамият ва давлат манфаатларига қарши қаратилган хавф-хатарлар ва таҳдидларнинг юзага келиши кучайганда ушбу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси, бу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабабларини ва уларга имкон берган шарт-шароитларни бартараф этишга, ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш ҳамда уларга профилактик таъсир кўрсатиш мақсадида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси чора-тадбирларини амалга оширади.

Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда эса, ички ишлар органлари фаолиятини ташкил этиш ва мувофиқлаштириш, ушбу фаолият устидан доимий назорат, таҳлил ҳамда режалаштиришнинг ўз вақтида амалга оширилиши муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактик тадбирлари амалга ошириладиган ҳудуднинг ва даврнинг ўзига хос хусусиятларини, ҳуқуқбузарликларни келтириб чиқарувчи ва уларнинг содир этилишига имконият яратувчи омилларнинг моҳиятини, ҳуқуқбузарлик содир этувчиларнинг шахси, ушбу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда ички

ишлар органларининг куч ва имкониятларини ўрганган ва ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Шунингдек, республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратишда ички ишлар органлари томонидан ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактик тадбирларини ўз жойида ёки вақтида, сифатли ва келажак учун самарали амалга оширилишида барча таркибий тузилмалар ўзларининг ойлик, чорақлик ва йиллик ҳисоботларида тегишли ҳудудларида қайси турдаги ҳуқуқбузарликлар ёки шахслар тоифалари кўпаётганлиги ҳамда жамоат тартиби ва жамоат хавфсизлигига, шахс, жамият, давлат манфаатларига тажовуз қилувчи салбий ҳолатлар ҳақида акс эттиришлари ҳамда келажакдаги фаолиятлари учун ишлаб чиқиладиган режаларида уларни олдини олиш бўйича тадбирлар белгилашлари ва мазкур белгиланган тадбирларни амалга оширишлари уларга бириктирилган ҳудудларда нафақат ҳуқуқбузарликлар ҳолатига балки, шу ҳудуддаги жамият ривожига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади. Мазкур фикримизнинг мантиқий давоми сифатида айтишимиз мумкинки, ички ишлар органлари ҳуқуқбузарлик-ларнинг махсус профилактикаси тадбирларини икки йўналишда амалга оширишлари мақсадга мувофиқдир:

1. Ҳуқуқбузарликларнинг махсус криминологик профилактикаси – яъни, ҳуқуқбузарлик содир этган ёки содир этишга мойил ғайриижтимоий хулқ-атвор ва турмуш тарзига эга шахслар тоифасини камайтиришга йўналтирилган махсус профилактика;

2. Ҳуқуқбузарликларнинг махсус виктимологик профилактикаси – яъни, содир этилган ҳуқуқбузарликлардан жабрланганлар ва келгусида содир этилиши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган шахслар тоифасини камайтиришга йўналтирилган махсус профилактика.

Айтиш мумкинки, ҳуқуқбузарликлар махсус профилактикасини ташкил этишда уларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишга, айрим тоифадаги шахсларни аниқлаш ва уларга профилактик таъсир кўрсатишга қаратилган махсус ва тезкор-профилактик тадбирларни ишлаб чиқиш механизмларини белгиловчи норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу ҳужжатда шундай махсус тадбирларни ишлаб чиқиш, ўтказиш асослари, субъектлари, муддатлари, жалб этиладиган куч ва воситалар, моддий-техник таъминоти, тегишли тартиб ва қоидаларни аниқ белгилаб бериш лозим⁹. Зеро, қабул қилинган қонунлардаги нормаларни амалга ошириш бўйича аниқ механизмлар ишлаб чиқилмаслиги, қонунларнинг самарали ишлашига ёрдам берадиган тегишли қонуности ҳужжатлари чиқарилмаслиги кўпинча мазкур қонунларнинг ишласлигига сабаб бўлади¹⁰.

Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятида ҳуқуқбузарликларнинг яқка тартибдаги профилактикаси муҳим аҳамият касб этади.

⁹ Зиёдуллаев М.З. Ички ишлар органларининг жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини тартибга солишнинг идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари таҳлили ва уларни такомиллаштириш истикболлари // Жамоат тартибини сақлаш ва фуқаролар хавфсизлигини таъминлашнинг долзарб масалалари: республика илмий-амалий конференция материаллари. - Т.: УзР ИИВ Академияси, 2015. – Б.39.

¹⁰ Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги 2015 йил 23 январдаги маърузаси / [Эл. манба] - ИКБ: ШРУ/хк.иг/шйех.рёр/гакту/Иет /3513 (мур. вақти: 15.03.2022).

Ўзбекистон Республикасининг «Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»¹¹ги Қонунига биноан, хуқуқбузарликлар профи-лактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг ғайриижтимоий хулқ-атворли, хуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, хуқуқбузарликлар содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолияти хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасидир.

Таъкидлаш лозимки, ички ишлар органларининг хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси фаолиятида самарадорликка эришиш учун ушбу чора-тадбирларни норматив-хуқуқий ҳужжатларга мос равишда ҳар бир чора-тадбирга алоҳида ва тизимли ёндашган ҳолда амалга ошириш лозим. Бунинг учун эса, хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасига доир энг мақбул чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширилишини самарали ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга.

Хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасининг мақсади хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар томонидан ғайриижтимоий хулқ-атворли, хуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган ва хуқуқбузарлик содир этган шахсларнинг ҳисобини юритиш, тарбиявий таъсир кўрсатиш орқали уларни ахлоқан тузатиш, уларда ижтимоий ҳаётга мос хулқ-атвор ва турмуш тарзини шакллантириш ҳамда назорат қилиш, шунингдек, хуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли (виктимлиги) юқори бўлган шахсларни хуқуқбузарликнинг қурбонига айла-ниш хавфининг мавжудлиги, хавф туғдираётган хуқуқбузарликнинг содир эти-лиши сабаблари ва уларга имкон берган шарт-шароитлар, хуқуқбузарликларни содир этиш усули, шакли ва воситалари тўғрисида хабардор қилиш, уларни огоҳликка, ҳушёрликка чақириш ҳамда хавфсизликни таъминлашдир.

Таъкидлаш лозимки, хуқуқбузарликлар профилактикасининг бошқа турлари каби якка тартибдаги профилактиканинг ҳам ўзига хос жиҳатлари мавжуд. Хусусан, хуқуқбузарликлар профилактикаси хизматлари шахсга нисбатан якка тартибда профилактика иши олиб бораётганда шахснинг ижтимоий-демографик (ёши, жинси, оилавий аҳволи, касби, маълумоти, яшаш ва ўқиш жойи кабилар), маънавий-руҳий (эҳтиёжи, қизиқиши, ижти-мой жараёнларга, умуминсоний ва миллий қадриятларга, меҳнатга, ўқиш ва ишга, ён-атрофидагиларга бўлган муносабати, дунёқараши, темперамент ва характери кабилар) ва биофизиологик (жисмонан ва руҳан соғлиғи, генетик хусусиятлари, жисмоний тузилиши, жисмоний ва руҳий имкониятлари, ёш даврига хос биофизиологик белгилари кабилар) хусусиятларини ўрганиб, шу асосда якка тартибдаги профилактиканинг чора-тадбирларини ишлаб чиқиши ва амалга ошириши мақсадга мувофиқдир. Сабаби, хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси ўта мураккаб жараён бўлиб, уни амалга ошираётган субъектдан психологик, педагогик, хуқуқий, этик ва эстетик соҳаларга доир комплекс билимлар мажмуини талаб этади. Шу билан бирга, профилактик мулоқотга киришишда мантиқ, индукция ва дедукция, анализ ва синтез каби усулларни қўллай олишга оид назарий билим ва кўникмаларнинг мавжудлиги тақозо этилади. Мазкур фикрлар ва олиб

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг «Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

борилган таҳлиллар асосида айтишимиз мумкинки, ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимида беш йилдан ортиқ вақт мобайнида фаолият юритаётган, бой амалий тажрибага эга, муомалада киришимли ходимлар томонидан олиб борилиши ўзининг ижобий натижасини беради.

Шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини амалга оширишда шахснинг ўзини, у яшаётган ижтимоий муҳитининг ўзига хос хусусиятлари, ижтимоий-маиший шароитлари ва турмуш тарзи, ғайриижтимоий хулқ-атвори, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллигини, шунингдек содир этилган ҳуқуқбузарликнинг ижтимоий хавфлилик даражасини тавсифловчи ва бошқа омиллар ҳисобга олиниши лозим. Сабаби, одатда, ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси объектлари-ни ғайриижтимоий хулқ-атворга эга, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил, ҳуқуқбузарлик содир этган, ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли (виктимлиги) юқори бўлган ва ҳуқуқбузарликлардан жабрланган шахслар ҳамда ижтимоий ҳимояга муҳтож вояга етмаганлар ташкил этади. Шунинг учун ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини амалга оширишда аввало, улар ҳақида тўлиқ маълумотларни йиғган ҳолда якка тартибдаги профилактика иши бўйича индивидуал режа тузиш ҳамда норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда қайд этилган тартибда белгилаб олинган якка тартибдаги профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Шу билан бирга мазкур жараёнда вазият тақозоси билан белгилаб олинган якка тартибдаги профилактик чора-тадбирлар ўзгартирилиши ёки қўшимча равишда профилактик чоралар ҳам қўлланилиши мумкин. Ушбу жараёнда амалга оширилган профилактик тад-бирлар натижаси таҳлил қилиниб, муайян муддатда якка тартибда профилактика ўтказилган шахсга кўрилган профилактик чоралар қандай таъсир кўрсатганлиги текширилиб, сўнг ушбу шахсга нисбатан олиб борилаётган ишларни келгусида қай йўсинда ташкил этиш масаласини кўриб чиқиш лозим. Масалан, муддатидан илгари профилактик ҳисобдан чиқариш ёки маъмурий назорат муддатини узайтириш юзасидан тақдимнома киритиш ёхуд режага кўра якка тартибдаги профилактик ишларни давом эттириш.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ҳуқуқбузарликлар профилак-тикасининг турларидан бири – бу *ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси*дир. Ўзбекистон Республикасининг «*Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида*»¹²ги Қонуни қабул қилингунга қадар юридик адабиётларда учраган «*ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилак-тикаси*» тушунчаси мазкур қонун билан ҳуқуқни қўллаш амалиётига жорий этилди. Ушбу қонунга биноан, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассасанинг муайян шахснинг ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтиришга қаратилган профилактика чора-тадбирларини қўллашга доир фаолияти ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси

дир. Ҳуқуқбузарликлар виктимологик профилактикасининг мақсади ижтимоий муносабатлар субъектларининг ҳуқуқбузарликлардан жабрланиши билан боғлиқ

¹² Ўзбекистон Республикасининг «*Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида*»ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси – <http://Lex.uz>.

ижтимоий-ҳуқуқий муносабатларни комплекс тарзда ўрганган ҳолда уларнинг жабрланиш эҳтимолини максимал даражада камайтиришга йўналтирилади, яъни бу борада виктимоген омилларни аниқлаш, бартараф этиш, зарарсизлантириш ва уларнинг таъсирини камайтиришга ҳамда виктимлик даражаси юқори бўлган шахсларни аниқлаш, улардаги виктимлик даражасини пасайтириш ва уларнинг ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш хавфини камайтиришга қаратилган комплекс ҳимоя-тарбия чора-тадбир-ларини амалга оширишдир. Бошқача айтганда, виктимологик профилактика ҳуқуқбузарликдан жабрланишга мойил бўлган шахсларга ҳамда улардаги бундай мойилликни шакллантирувчи омилларни бартараф этишга қаратилади.

Айтиш мумкинки, виктимликнинг, келиб чиқишининг объектив ва субъектив омиллари мавжуд бўлиб, объектив омилларга маънавий ва жисмоний жиҳатдан ожизлар, аёллар, қариялар, ёш болалар, ногиронлар, пассив характерга эга бўлганлар (қўрқоқлар, журъатсизлар), субъектив омил--ларга: ишонувчилар, беэътиборлар, мақтанчоқлар (бойлигини, яъни моддий мулкларини кўз-кўз қилувчилар ва бошқа), уришқоқларни қайд этишимиз мумкин. Хусусан, виктимологик профилактиканинг ўзи ҳам умумий, махсус ва яқка тартибда амалга оширилиши мумкин¹³.

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасининг турлари, усуллари ва шакллари мазкур фаолиятнинг мазмунини ташкил этади. Бу борадаги билимлар ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини самарали ташкил этилиши ва амалга оширилишини кафолатлайди. Шунингдек, фуқароларда ҳуқуқий онг ва маданиятни шакллантириш виктимологик профилактиканинг асосий йўналишларидан бирини ташкил этади.

Хулоса сифатида айтишимиз мумкинки, республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратишда ички ишлар органлари томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятини амалга оширишда фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликнинг муқаррарлигини англаштириш орқали ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олдини олиш, кенг жамоатчиликка ҳуқуқбузарлик ва уни содир этган шахсларнинг ижтимоий хавфи, ҳуқуқбузарлик содир этиш усул ва воситалари ҳақидаги маълумотларни етказиб, ўзини – ўзи ҳимоя қилишларига эришиш ҳамда ҳуқуқбузарликдан жабрланган шахсларни ижтимоий мослаштириш ва ижтимоий реабилитация қилиш билан бирга, ғайриижтимоий хулқ-атворга эга, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил ва ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни ахлоқан тузатиш, ҳуқуқбузарликдан жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган шахсларнинг шахсий ва мулкый хавфсизлигини таъминлаш долзарб масалалардан ҳисобланади.

¹³ Хужжақулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид қонун ҳужжатлари: илмий-амалий таҳлил // ЎзР ИИВ Академиясининг ахборотномаси. – 2015. – № 4. – Б. 35.